

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ה

שם השיעור – מדרשי חז"ל ופשטי הכתובים – מבט חדש

שם המרצה (כתובת דוא"ל) – אוריאל עיטם – eytam.us@gmail.com

מקורות:

א: משמעות דרשות חז"ל:

תלמוד בבלי מסכת חולין דף קלט/ב

משה מן התורה מנין בשגם הוא בשר. המן מן התורה מנין המן העץ.

תורה תמימה במדבר כא יח:

הנה אין ספק אשר כלל דרשה זו וכיוצא בה כמו הדרשה הקודמת, והדרשות שבסמוך נאמרו על דרך רמז ואסמכתא ומכל ע"ד המוסר או לתכלית שלא ישכח זכרון המאמרים יען כי מעיקר הדין אסור לכתוב דברים שבע"פ ורק צריך לשננם בע"פ ובזה"ל הותר מפני קוצר הדעות והיו מחפשים אמצעים להקל על הלומדים ועל כח זכרונם ועשו סימנים לכל דבר.

רשב"ם בראשית לז,ב:

אלה תולדות יעקב - ישכילו ויבינו אוהבי שכל מה שלימדונם רבותינו כי אין מקרא יוצא מידי פשוטו. אף כי עיקרה של תורה באה ללמדנו ולהודיענו ברמיזה הפשט וההגדות וההלכות והדינים ועל ידי אריכות הלשון ועל ידי שלשים ושתים מידות של ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי וע"י שלש עשרה מידות של ר' ישמעאל.

הנצי"ב - הקדמת העמק דבר:

והנה בנדרים (דף ל"ח) העלו בפירוש המקרא 'כתבו לכם את השירה', שהוא כל התורה. והביאו ראייה מסיפיה דקרא 'למען תהיה לי השירה הזאת לעד'... הא מיהא יש להבין היאך נקרא על התורה שירה. והרי לא נכתבה בלשון של שירה. אלא על כרחנו יש בה טבע וסגולת השירה. שהוא דבור בלשון מליצה. דידוע לכל מבין עם תלמוד דמשונה המליצה מספור פרזי... כך הוא טבע כל התורה שאין הספור שבה מבואר יפה. אלא יש לעשות הערות ופירושים לדקדוקי הלשון. ולא נקרא דרוש. אלא כך הוא פשט המקרא.

ב: ספר בראשית:

נח: (פרקי דרבי אליעזר פרק כג)

ומצא נח גפן אחד שגר שם ויצאת מגן עדן ואשכולותיה עמה, ונטל מפירותיה ואכל ושמח בבלו, שני המשמח אלהים ואנשים, ונטע ממנה כרם ובו ביום נשאת שגשג פירותיה, שני' ביום נטעך תשגשגי ושתה יין ונתגל בתוך אהלו.

מגדל בבל: (בראשית רבה - פרשה לח פסקה ט)

אשר בנו בני האדם א"ר ברכיה וכי מה נאמר בני חמריא או בני גמליא אלא בנוי דאדם קדמא מה אדם הראשון אחר כל הטובה שעשיתי עמו אמר האשה אשר נתתה עמדי וגו' כך שנתים מדור המבול עד דור הפלגה.

נמרוד: (בראשית רבה - פרשה סג פסקה יג)

ד"א הנה אנכי הולך למות שהיה נמרוד מבקש להמית אותו בשביל אותו הבגד שהיה לאדם הראשון שבשעה שהיה עשו לובשו ויוצא לשדה היו באים כל חיה ועוף שבעולם ומתקבצין אצלו.

אברהם: (מדרש רבה בראשית פרשה יד סימן ו)

א"ר לוי האדם הגדול בענקים, זה אברהם, למה קורא אותו גדול שהיה ראוי להבראות קודם לאדם הראשון, אלא אמר הקדוש ברוך הוא שמא יקלקל ואין מי שיבא לתקן תחתיו, אלא הרי אני בורא את האדם תחלה שאם יקלקל יבא אברהם ויתקן תחתיו

עקדת יצחק: (ילקוט שמעוני פרשת וירא רמז פב)

וירא והנה איל... ר' יהושע אמר מלאך הביאו מגן עדן ותחת עץ החיים היה רועה ושותה מן המים שעוברין תחתיו והיה ריחו של איל נודף בכל העולם ואימתי נתן בגן בין השמשות של ששת ימי בראשית:

יצחק: (בראשית רבה סה)

[ויגש וישק לו וירח את ריח בגדיו ויברכהו] אמר ר' יוחנן אין לך שריחו קשה מן השטף שלעזים ואת אמר וירח את ריח בגדיו ויברכהו, אלא בשעה שנכנס יעקב אצל אביו נכנס עימו גן עדן הה"ל כריח שדה אשר ברכו י"י.

יעקב: (תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף פד עמוד א)

שופריה דיעקב אבינו מעין שופריה דאדם הראשון.

עשו: (ילקוט שמעוני בראשית פרק כז רמז קטו)

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ה

ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדול החמודות שחמד מנמרוד הרשע הה"ד חמד רשע מצוד רעים. ר"מ אומר עשו ראה את הכתונת על נמרוד וחמד אותה בלבו והרגו ולקחו ממנו וכשלבש אותה נעשה גם הוא גבור שנא' ויהי עשו איש יודע ציד.

יוסף: (מדרש רבה בראשית - פרשה צז פסוק ו)

ואני נתתי לך שכס זו הבכורה ולבושו של אדם הראשון אשר לקחתי מיד האמורי זה עשו.

ג: שעבוד ויציאת מצרים:

האר"י שער הכוונות דרושי הפסח א:

ובזה תבין טעם נכון למה נגזר עליהם אותו השעבוד הקשה שאין כמותו כי כנגד מה שחטאו בדור המבול להשחית את זרעם נגזר עליהם כל הבן הילוד היאור' תשליכוהו דוגמת עונש המבול עצמו. וכנגד מה שחטאו בדור הפלגה הבה נלבנה לבנים כו' נאמר וימררו את חייהם בחומר ובלבנים כו'

ברית הלוי (לרבי שלמה אלקבץ) תחילת פרק ט:

פרי שאכל אדם הראשון חטה היתה, ולכן הוצרך להיות הגלות בשבר אשר הם שוברים מדה כנגד מדה.

ליקוטי הלכות, הלכות ברכות השחר ה' יב

כי אדם פגם בהשגחה, בבחינת מצה שהוא אילנא דחיי עץ החיים, ואכל מעץ הדעת טוב ורע שהוא בחינת חמץ.

טור ברקת (לרבי חיים הכהן למיד רבי חיים ויטל) – הלכות פסח

ולכן ימצא כל הצוויים אשר צוה ה' בעניין יציאת מצרים הוא כדי לתקן החטא של אדם הראשון.

מדרש הגדול:

ולהביאך לארץ ישראל אל המקום זה שילה אשר הכנתי זה בית עולמים.

תרגום יונתן על שמות פרק כג פסוק כ

הא אנא משגר מלאכא קדמך למטרך בארחא ולאעלותך לאתר שכינתי דאיתקינתי:

ד: מתן-תורה המשכן וחטא העגל:

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קמה/ב-קמו/א

שבשעה שבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן.

תנחומא נשא טז:

ויהי ביום כלות משה... זש"ה באתי לגני אחותי כלה א"ר שמואל בר נחמן בשעה שברא הקב"ה את העולם נתאוה שיהא לו דירה בתחתונים כמו שיש בעליונים ברא את האדם וצוה אותו ואמר לו מכל עץ הגן אכול תאכל ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו ועבר על צויו אמר ליה הקב"ה כך הייתי מתאוה שיהא לי דירה בתחתונים כמו שיש לי בעליונים ודבר אחד צויתי אותך ולא שמרת אותו מיד סלק הקב"ה שכינתו לרקיע הראשון מנין דכתיב וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן כיון שעברו על הצווי סלק שכינתו לרקיע הראשון עמד קין והרג להבל מיד סלק שכינתו לרקיע שני... עמד משה והורידה לארץ שנא' וירד ה' על סיני וכתיב באתי לגני אחותי כלה אימתי כשהוקם המשכן.

מדרש רבה שמות - פרשה לב פסוק א

בשעה שאמרו ישראל כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע אמר הקב"ה אדם הראשון צויתיו מצוה אחת כדי שיקיימנה והשויתיו למלאכי השרת שנא' הן האדם היה כאחד ממנו אלו שהן עושין ומקיימין תרי"ג מצות חוץ מן הכללים ומן הפרטים ומן הדקדוקים אינו דין שיהיו הן חיינן וקיימין לעולם [...] אמר הקב"ה בשיטתו של אדה"ר הלכתם שלא עמדו בנשינו ג' שעות ובתשע שעות נקנסה עליו מיתה אני אמרתי אלהים אתם והלכתם אחר מדותיו של אדה"ר אכן כאדם תמותו.

אור החיים על ויקרא פרק יב פסוק ג

כי כל המצות שנתן ה' לישראל אינם אלא לצרף ולנקות את הסיגים אשר סבבו החטא קדמון. כי כל מצות לא תעשה להסיר תחלואי הנפש, וכל מצות עשה להאיר לבחינת הנפש, לצד שעל ידי חטא קדמון הוחשכו מאורי הנפש, ועל ידי שמירת מצות לא תעשה יוסר הפגם, ועדיין תחסר מאורי אורה, ובעשות מצות עשה יאיר אורה.

ה: ספר ויקרא:

של"ה הקדמה לויקרא:

וזוה שמו תורת כהנים תיקון האדם: דע כי אלו לא חטא אדם הראשון, אז לא היה שייך לומר להיות נבדל מקום קדוש, כי הכל היה ענין גן עדן והכל היה קודש. וכמו שנאמר בירמיה (ג, טז) לעתיד, לא יאמרו עוד ארון ברית ה' וגו', ופירש"י כי כל כנסתכם תהא קדושה ואשכנן בה כאלו הוא ארון. וכן לא היה נבדל איש מאנשים לעבודה ולכהונה, כי היו כולם ממלכת כהנים וגוי קדוש. וכן לא היה נבדל זמן מן הזמנים לקדושה, כי כל העתות היו שוים לקדושה, כמו שיהיה לעתיד עולם שכולו שבת. וסימנך לשלושת אלה הוא, עולם שנה

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ה

נפש... ולא היה האדם צריך לקרב את עצמו על ידי הקרבן, רק הוא בעצמו היה קרבן לה', כענין נפשותיהן של צדיקים לאחר מותם שהם קרבן על גב מזבח של מעלה. על כן התחיל ספר זה באדם, שנאמר אדם כי יקריב רומז לאדם הראשון, ואז תורת כהנים תיקון לאדם וכל דיני הקרבן. אחר כך נגעי בני אדם הבא מכח חטא שלו ותקנתו, היינו טומאת נדות וצרעת וזיבה וקרי וטהרתן. אחר כך מיתת שני בני אהרן, הרומזים לבני אדם קדמאיהם כמו שיתבאר ממקומו. והוצרך אח"כ להיות יום בשנה לכפר, כי כן נגזר על אדם ביום אכלו מיתתו, ויומו של הקב"ה אלף שנה ואז יום לאלף שנה. אחר כך לעורר הקדושה ולקדש עצמו, הוא בפרשת קדושים תהיו. אחר כך קדושת הזמנים בפרשת אמור. אחר כך ענין השמיטות שבע פעמים, שנמשכו מז' ימי בראשית הנעלמים כמו שיתבאר במקומו. אחר כך ברכות וקללות, להיות סור מרע ועשה טוב, והבטחות אלו של אם בחקותי תלכו לא נתקיימו עדיין עד לעתיד, ואז יהיה הנצחיות בגוף ונשמה, ככוונת הבריאה מתחלה.

ספרא בחוקותי פרק א

(ג) ונתנה הארץ יבולה לא כדרך שהיה עושה עכשיו אלא כדרך שעושה בימי אדם הראשון. ומנין שהארץ עתידה להיות נזרעת ועושה פירות בן יומה תלמוד לומר זכר עשה לנפלאותיו. וכן הוא אומר תדשא הארץ דשא עשב מלמד שבו ביום שהיה נזרעת בו ביום עושה פירות: (ד) ועץ השדה יתן פרי. לא כדרך שהיא עושה עכשיו אלא כדרך שעשתה בימי אדם הראשון. ומנין שהעץ עתיד להיות נטוע ועושה פירות בן יומה תלמוד לומר זכר עשה לנפלאותיו. ואומר עץ פרי עושה פרי למינו מלמד שבו ביום שהוא נטוע בו ביום עושה פירות: (ה) מנין שהעץ עתיד להיות נאכל תלמוד לומר עץ פרי. אם ללמד שהוא עושה פרי. והלא כבר נאמר עושה פרי. אם כן למה נאמר עץ פרי אלא מה פרי נאכל אף העץ נאכל: (ו) ומנין שאף אילני סרק עתידים להיות עושים פירות תלמוד לומר ועץ השדה יתן פרי:

ו: ספר במדבר:

בעל הטורים במדבר ו:ו:

מכל חטאת האדם... מזכר ועד נקבה תשלחו. כשם שנתגרשו אדם וחווה ונחש מגן עדן. וסמך פרשת סוטה לפי שהנחש בא על חווה ונפלו יריכיו דכתיב (בראשית ג, יד) על גחונך תלך. וסמך פרשת מזיר על שם הפרי שאכל אדם הראשון ענביו ענבי ראש.

ז: תשעה באב:

איכה רבה פתיחתא ד:

והמה כאדם עברו ברית שם בגדו ב'. והמה כאדם, זה אדם הראשון, א' הקדוש ברוך הוא אדם הראשון הכנסתי אותו בגן עדן וציויתי וועבר על ציווי, ודנתי אותו בגירושין ודנתי אתו בשילוחין וקוננתי עליו איכה. היכנסתי אותו לגן עדן, ויקח ה' א-להים את האדם וג'. וציויתיו, ויצו ה' א-להים על האדם וג'. ועבר על ציווי, המן העץ אשר ציויתיך לבלתי וג'. ודנתי אתו בגירושין, ויגרש את האדם וג'. ודנתי אותו בשילוחין, וישלחו ה' אלקים מגן עדן. וקוננתי עליו איכה, ויקרא ה' אלקים אל האדם ויאמר לו איכה, איכה כת'. אף בניו, הכנסתי אותן לא"י וציויתם ועברו על ציווי, ודנתי אותן בגירושין ודנתי אותם בשילוחים וקוננתי עליהם איכה. היכנסתי אותם לא"י, ואביא אתכם אל ארץ הכרמל. וציויתם, צו את בני ישראל. ועברו על ציווי, וכל ישראל עברו את תורתך. ודנתי אותם בגירושין, מביתי אגרשם. ודנתי אותם בשילוחין, שלח מעל פני ויצאו. וקוננתי עליהם איכה, איכה ישבה בדד".